

LUND UNIVERSITY

Uppsala-filosofien har icke skänkt någon världsförklaring (Oxenstierna). Om filosofer och intellektuella.

Höög, Victoria

Published in:

Filosofiska citat : festskrift till Svante Nordin

2006

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Höög, V. (2006). Uppsala-filosofien har icke skänkt någon världsförklaring (Oxenstierna). Om filosofer och intellektuella. I G. Broberg, J. Hansson, & E. Mansén (Red.), *Filosofiska citat : festskrift till Svante Nordin* (s. 158-172). Bokförlaget Atlantis.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Uppsala-filosofien har icke skänkt någon världsförklaring

(GUNNAR OXENSTIERNA)

Om filosofer och intellektuella

Bilden av den akademiska filosofen är en välkänd kliché. Filosofen – oftast en han- lever ett professionellt liv, upptagen av djupa tankar, ostörd av det stökiga vardagliga livet utanför akademien.¹ För de flesta människor är filosofi detsamma som livsvisdom och filosofen inkarnerar den sanna djupaste kunskapen om livet som går att uppnå. Sokrates är sinnebilden för denna image.

För de akademiska kollegerna är filosofen inte den vise mannen, utan en professionell akademiker, som utför ett högt specialiserat jobb, och uttrycker sig med hjälp av ett formaliserat språk, ofta i formler som betonar relationen till logik och matematik. Jobbet kräver begåvning, men går att lära, och fordrar tekniska kunskaper snarare än livsvisdom. Akademiskt utövad filosofi är inte tillgänglig för den intresserade allmänheten. Vis man eller professionella specialist, i båda fallen lever den akademiska filosofen avskild från det vanliga livets trivialiteter. Uppfattningen att filosofen lever i elfenbenstornet kan lätt rättfärdigas av en blick på de klassiska filosofernas liv. Sokrates, Platon, Descartes,

1. Jag vill tacka Alf Bång, Steve Fuller, och Thomas Anderberg samt den övriga fakulteten vid *International Graduate Summerschool*, Helsingborg Campus i juni 2005, för inspiration till föreliggande artikel.

Leibniz, och Wittgenstein bekräftar den förhärskande uppfattningen. Men Platons uppfattning om filosofi utmanades av hans student Aristoteles. De olika uppfattningarna är odödliggjorda i Rafaels berömda tavla »Skolan i Aten« (1510) där Platon pekar mot himlen och Aristoteles mot jorden.²

Här vill jag berätta en modern historia om det skifte i filosofisk och akademisk ethos som inträffade under 1900-talet. Förändringen är gemensam för många akademiska ämnen, men filosoferna utgör något av en frontgrupp i att artikulera den nya identiteten. Min tes är enkel. I efterkrigstidens Sverige blev filosofin alltmer en intern angelägenhet som betonade vetenskaplighet och fackkunskaper. Om det filosofiska rummet tidigare befolkats av en brokig samling akademiker, vissa med förkärlek för intrikata specialistproblem, andra med publik orientering, så övertogs arenan under 1960-talet av mer homogeniserad art av homo philosophicus. Historien kan sammanfattas i en enkel formel: från torghandel till elfenbenstorn.

De intellektuella. En västerländsk framstegsidé

Begreppet intellektuell associeras lätt till Frankrike, från Émile Zolas försvar för Alfred Dreyfus till Jean Paul Sartre, Simone de Beauvoir och de andra franska existentialisterna på västra stranden. Även idag förefaller det lättare att rada upp filosofiska personligheter ur det franska kulturetablissemang än svenska och amerikanska motsvarigheter. Julie Kristeva är mer känd än Martha Nussbaum, och Jean Baudrillard mer än Daniel Dennett.³ Men vad menar vi med en intellektuell, hur kan fenomenet beskrivas? Vad skiljer den intellektuella från andra välkända 1900- och 2000-talets kategorier som forskaren, experten, filosofen, politikern och statskvinnan?⁴ Vilka historiska omständigheter medverkade till uppkomsten av de 1900-tals intellektuella? Tidigare kulturer och icke-västerländska styrelseskick har politiska och religiösa auktoriteter, men legitimiteten bygger på godkännande från den do-

2. Ishimatsu 2005.

3. Se *Foreign Polycys* nomineringar av världens 100 ledande intellektuella, september 2005.

4. Se Melzer, M. Arthur, Weinburger J, Zinman, Richard M. (eds.) 2003.

minerande politiska eller religiösa makthierarkin. Försöken att vara en oberoende intellektuell utanför den västerländska liberala hemisfären slutar ofta tragiskt som politisk fånge. Med andra ord, idén om en oberoende intelligentia är en västerländsk uppfinning.

Uppkomsten av en fristående intelligentia är nära knuten till ett annat västerländskt fenomen, nämligen framstegsidén. Arthur M. Melzer hävdar att den är står totalt beroende till idén om framsteget. Försvinner tron på framsteget försvinner också de intellektuella.⁵ Övertygelse att tillväxten av kunskap och dess spridning i samhället leder till framsteg för alla, uppstod under upplysningen. Framstegsidén representerades av »Les philosophes«, ett nytt rotlöst skikt av högutbildade som gör dygd av nödvändigheten att försörja sig och skapar sina egna jobb, genom att skriva böcker. Vid 1900-talets början steg en annan historiskt ny kategori fram, naturvetenskapsmannen, ofta avbildad iklädd laboratorierock för att understryka professionaliteten.

Om scenen började byggas på 1700-talet, är teatern färdig att tas i bruk vid 1900-talets början. Modernismens framstegstro gav utrymme för en ny kategori av tänkare, de intellektuella som både kritiserade och bejakade samhället, ofta i förenad i samma person. Vad utmärkte då 1900-talets modernistiska intellektuella? Först och främst, de associerade sig själva till en historisk pågående process, till vilken de ansåg sig kunna lämna ett avgörande bidrag. Melzer hävdar att de intellektuella är fångade av idén att deras inre mentala värld är inte enbart av privat intresse, utan artikulerad i offentligheten kan påverka historien positivt. Om abstrakta idéer offentligt debatteras, kan de få avgörande betydelse för politiken och institutioners utveckling.

Så uttryckt låter det som hybris, men vår tids individualism är hybris betraktad från historiska och icke-västerländska perspektiv. De intellektuella har en historisk mission att utföra, som bygger på en triangel av framstegstro, förnuft och oberoende. Kanske ytterligare en nödvändig förutsättning ska nämnas, nämligen sanningskravet. Att avslöja den offentliga lögnen är en mission, eftersom den hindrar framsteget. Sanning och rationalitet är två sidor av samma mynt, i ett för-

5. Ibid. s. 7f. och 13.

ljuget samhälle hotar det politiska sönderfallet, en stark drivkraft för de tyska och österrikiska intellektuella under mellankrigstiden att delta i det offentliga livet. Antikens filosofer, med Platon som främsta exempel hade ansett det meningslöst att kämpa mot degenerationen. Den förnuftiga filosofen kan inte sprida sitt förnuft, därför måste han styra. Synen på det politiskt impotenta förnuftet är odödligjord i den berömda frasen från *Staten*: »Om inte kungarna kan bli filosofer, måste filosoferna bli kungar.«⁶

Den moderna uppfattningen av relationen mellan förnuft och offentlighet representerar något fundamentalt nytt som ger de intellektuella en uppgift: att vara de oberoende sanningssägarna, och därmed tjäna det rationella framsteget. Deras analytiska och granskande intelligens ger dem moralisk och offentlig auktoritet. Lika nödvändigt som oberoendet är ett annat västerländskt fenomen, den politiska liberalismen. Utan insikten att makt korrumpierar, formulerad redan av Montesquieu i *Om lagarnas anda* vore de intellektuella inte sanningssägare och kritiker, utan i stället det politiska etablissemangets underhållare, dess *showmän*.

Under de första decennierna av 1900-talet materialiserade de expanderande naturvetenskapsmännen flera av modernismens intellektuella särdrag. Till skillnad mot historiker och filosofer var fysikerna, kemisterna, och biologerna fria från idealiserande historiskt tänkande, mindre komprometterad av förbindelser till såväl politisk som religiös makt. Baserad på förnuftigt sanningssökande blev naturforskarna en ikon för den nya tidens intellektuella. Debatten kring Darwin med Huxley och Haeckel under 1860-talet blev ett preludium till nästa sekel där forskarna och de intellektuellt verksamma ofta var samma personer.

Om vi vänder oss till filosofin igen, förnuftets egen vetenskap, blev den snabbt en dramatisk scen för den gamla och nya tidens filosofi. Svante Nordin har skildrat den svenska filosofins modernisering i två böcker, *Den Boströmska skolan och den svenska idealismens fall* (1981) och *Från Hägerström till Hedenius. Den moderna svenska filosofin*. (1983).

6. Jämför Melzer 2003, s. 10, med Martha Nussbaum positiva syn på filosofi, ibid. s. 200f.

Den moderna svenska filosofin från 1900-talets början gav också möjlighet för de intellektuella filosoferna att framträda. Axel Hägerström (1868–1939) och Ingemar Hedenius (1908–1982) artikulerade en modernism där filosofin kunde gå i takt med den svenska socialdemokratins scientistiska framstegstro.

Från sekelskiftet och framåt tog Uppsalafilosofin upp nya europeiska idéströmningar. Den utmärkte sig för analytiskt sanningsökande, framstegstro, och fokusering på vetenskaplig epistemologi. I sökande efter vetenskapernas förenande princip blev naturvetenskaperna deras subjekt, en önskad allianspartner som distanserade filosoferna från reaktionära historiker och litteraturvetare. Men vilka strömningar i det tidiga 1900-talets europeiska filosofi främjade denna kombinerade identitet av filosof och intellektuell, att bli torgfilosof i Uppsala?

De logiska positivisterna

I de senaste decenniernas internationella forskning om de logiska positivisterna eller logiska empiristerna, har en förändrad bild framträtt som sannolikt förvånar en läsare som associerar positivism till en kvantitativ och empirisk vetenskapssyn. I Sverige företrädde Axel Hägerström redan innan han tillträdde professuren 1911, de nya radikala filosofiska vetenskapstrenderna från Tyskland och Österrike.⁷ Hägerströms och Uppsalaskolans inflytande på svensk 1900-tals filosofi är svåröverskattat. Mest allmänt känd är Hägerströms så kallade »värdenihilism«, d.v.s. att omdömen som gott, ont, rätt eller fel inte kunde vara sanna eller falska. Värden var uttryck för känslor, inte objektivt sanna. De tillhörde metafysikens område. Valspråket formulerade kraftfullt vad det handlade om: »För övrigt anser jag metafysiken bör förstöras.«⁸

7. Nordin 1983 placerar Axel Hägerström filosofi i traditionen från den nykantianska Marburgskolan och hävdar att sammankopplingen med Cambridgefilosofin och Wienkretsen »i huvudsak förfelat.« s. 27. och s. 51. I ljuset av nyare forskning om de logiska empiristerna är inte slutsatsen självklar. Merparten av Wienkretsen, d.v.s. de logiska empiristerna var inspirerade av Marburgskolans nykantianism. Se Michel Friedmans klagörande arbete »Overcoming Metaphysics: Carnap and Heidegger«, i Giere & Richardson 1996.

8. Citerat efter Nordin 2004, sid. 43.

Likheterna mellan Wienkretsen och Hägerström stannade inte vid fientligheten mot metafysik i filosofin. Liksom de förra ansåg Hägerström att vetenskaperna, särskilt utvecklingen inom naturvetenskaperna fysik, kemi och biologi kring sekelskiftet 1900 representerade framsteg och utgjorde murbräckan mot den föråldrade idealistiska metafysiken. Filosofernas uppgift var således inte bara att rensa filosofin från metafysik, utan kallelsen krävde mer, att det allmänna tänkesättet förändrades:

Metafysiken härskar inte bara i filosofien, utan även i vetenskapen överhuvudtaget. Den är emellertid ingenting annat än en rad ordförbindelser om vilkas karaktär metafysikern intet vet... Metafysiken är emellertid fast rotad i det vanliga medvetandet och utbreder sig därför likt en tankeslöja inte endast över filosofien utan överhuvudtaget över allt vad vetenskap heter.⁹

Kombinationen av kamp mot alla sorters metafysik, sökande efter en objektiv kunskapsprincip och att tillskriva filosofin en särskild mission; dessa strävande delade Axel Hägerström till fullo med Wienkretsen. Liksom dem söker han efter en princip för objektiv kunskap och finner den i naturvetenskapens materialistiska värld. Titeln på hans huvudarbete *Der Prinzip der Wissenschaft* (1908) anger väl vad det handlar om; att hitta en princip som garanterar kunskapen objektivitet. Detta arbete ansåg Hägerström själv vara det viktigaste i sin produktion, och bröt med kvardröjande inslag av Kants transcendentalism, som nu förvandlades till en logicism. Lösningen, som den presenteras av Nordin, var att anta aprioriska bestämmingar som har absolut giltighet.¹⁰ Giltigheten skapas genom de logiska relationerna. Bestämningarna förutsätter således ett logiskt system som tillskrivs högsta sanningsvärde. Det är slående hur nära Hägerströms lösning sammanfaller i sina generella drag med Marburgskolans logiska idealism.

Om nu verkligheten är av logisk natur, och inte praktisk ligger det

9. Ibid.

10. Presentation av Hägerström bygger på Nordin 1983, men värderingen av Hägerström är en annan.

nära till hands att betrakta moralen som subjektiv, och utan teoretiskt sanningsanspråk. I sin samtid blev Hägerström känd i vidare kretsar för sitt ställningstagande för en värdenihlism. Här fann Hägerström också den sakfråga som till skillnad från de nykantianska subtiliteterna, gjorde det möjligt att leva upp till en offentligt ethos, att vara filosofen på torget. I det filosofiska uppdraget ingick att förmedla filosofiska insikter till den bildade allmänheten. Redan 1898 skriver han en populär skrift *Om filosofiens betydelse för människan*. Boken presenterar filosofin som central bland humanvetenskaperna för att den analyserar kunskapen natur och motiven för mänskligt handlande.

Betoningen på sann kunskap illustrerar de nya strömningarna inom svensk filosofi, avlägsen från allt vad tysk lebensphilosophie innebar. Naturen är det objektiva sammanhanget som filosofen i allians med naturvetenskapen utforskar. Värderingar är uttryck för känslor. I sin installationsföreläsning *Om moraliska föreställningars värden* 1911 var budskapet att tron på en objektiv moral hindrar tolerans och framsteg genom legitimera politisk och religiös fanatism.

Också i detta avseende, att aktivt föra en kamp mot politisk och religiös konservatism förklädd till filosofi, liknar Hägerström sina tyska och österrikiska bröder fram till deras emigration. Rudolf Carnap, Hans Hahn, Otto Neurath, Philipp Frank, och Hans Reichenbach var samtliga aktiva förespråkare för en vänsterinfluerad modernism. I Wienkretsens manifest *Wissenschaftliche Weltauffassung* 1929, politiserades den filosofiska hållningen:

En grupp av stridande håller fast vid traditionella sociala former, odlar traditionell metafysik och teologi vars innehåll för länge sedan är passerat – medan den andra gruppen avvisar de synsätten och tar sin utgångspunkt i de empiriska vetenskaperna – Vi bevitnar hur en vetenskaplig världsåskådning i växande omfattning genomsyrar det personliga och offentliga livet, utbildning, uppfostran, arkitektur och skapandet av ett ekonomiskt och socialt liv, i överensstämmelse med rationella principer.¹¹

11. Citerat efter Galison 1996, s. 33 (min översättning).

Hägerström och Wienkretsen hade rätt i sina övertygelser; deras filosofiska grundhållning representerade framtiden. Dödförklarandet av metafysiken, av en objektiv moral, och fokus på naturvetenskapernas filosofiska problematik; i detta representerade de en filosofisk modernism som djupgående präglade hela 1900-talets filosofi. Jag vill hävda att denna filosofiska orientering rymde ett nytt ethos, som betonade akademikern som företrädare för universalism, opartiskhet, yrkeslojalitet, och organiserad skepticism.

Detta nya opartiska ethos kan förefalla stå i motsättning till de uttalade modernistiska politiska visioner som Wienkretsen uttryckte, att filosofen ska befinna sig på torget och aktivt delta i kampen mot konservatism och fanatism. Men den historiska analysen visar att så inte var fallet. Det är inte professionaliseringen, inte epistemologin som alierar filosofen från torget, utan först när epistemologin upphör att vara kulturellt meningsfull, att vara en del av tidens anda. Så länge det opartiska ethoset artikulerades och motiverades utanför seminarierummen, så länge filosoferna också hade en självförståelse som intellektuella, spelade det exakta innehållet underordnad roll. I offentligheten nöttes och blöttes filosofins samhällsrelevans.

Hägerström blev känd för sitt djupgående inflytande på det svenska idéklimatet såväl inom som utanför socialdemokratin. Gunnar Myrdal visade i *Vetenskap och politik i nationalekonomin*, (1930) hur värderingar och politik genomsyrade nationalekonomin, gömda i den vetenskapliga begreppsbyggnaden.¹² För flera av Hägerströms lärjungar blev det självklart att fortsätta på den inslagna vägen, att företräda en naturvetenskapligt fokuserad filosofi som lämnade människan som moralisk varelse utanför och samtidigt själv aktivt delta i offentligheten genom kulturellt engagemang och tidningsskrivier. Svante Nordin har i sin biografi över Ingemar Hedenius skildrat hur denne myntar begrepp som den »intellektuella moralens maxim.«¹³ I *Tro och vetande* (1949) Hedenius ansluter till i maximen att »inte tro på något, som det inte finns några förnuftiga skäl att anse vara sant.«¹⁴ Därmed vill He-

12. Se Hedenius 1941, s. 42.

13. Nordin 2004, s. 145.

14. Ibid.

denius visa att det saknas förnuftiga skäl att tro på Gud och evigt liv. Hedenius lanserar ett bildningsbegrepp som tar sin utgångspunkt i ett självständigt kritiskt tänkande, och avvisar det historiskt-konservativa bildningsidealet. Traditionen avvisas till förmån för ett rationellt förhållningssätt som bygger på vetenskapen. Dock, liksom Wienkretsen före emigrationen till USA, betonar Hedenius ihärdigt att det bara är en liten del av vår nödvändiga kunskap som kan vara sann eller falsk. Det mesta som vetenskapen yttrar sig om är inte sanna eller falska teorier. Särskilt gäller detta den humanistiska forskningen som just handlar om människors religiösa, moraliska och politiska uppfattningar.¹⁵ Värdenihilismen säger bara att värderingar inte kan vara sanna eller falska. Däremot kan värderingar kritiseras på moraliska grunder, vetenskapen är bara en liten del av livet.¹⁶ Om vi samlar ihop nyckelorden hos Hägerström och Hedenius framträder en bild av två filosofiska modernister. Framtid, rationalitet och vetenskap ställs mot historia, moralism, och religion.

Uppsalaskolan: En svensk filosofisk modernism

När Gunnar Oxenstierna sökte professuren efter Adolf Phalén 1931 skrev den finländska filosofen Eino Kaila i sitt utlåtande att Uppsala filosoferna trots att de räknade sig som logiker, »icke synas äga någon kunskap om existensen av hela denna väldiga forskning ... vars mesta bekanta representanter... äro Frege och Russel och ur den yngre kanske Wittgenstein och Carnap.»¹⁷ Tio år senare var det omdömet över spelat. När Ingemar Hedenius publicerade *Om rätt och moral* 1941 fick den Hägerströmska filosofin en ny image, hämtad från den analytiska filosofin, inspirerad främst av G. E. Moores (1873–1958) moralfilosofi. Tillsammans med Bertrand Russel, Ludwig Wittgenstein och Gottlob Frege räknas Moore till grundarna av den analytiska filosofin. Liksom de tyska nykantianska skolorna hävdade Moore att Kants aprioriska former representerade en önskad subjektivism och psykologicism

15. Hedenius 1941, s. 37

16. Hedenius 1941, s. 29.

17. Citerat efter Nordin 2004, s. 57.

som blockerade för sann, objektiv kunskap. Blockeringen ledde till det s.k. »naturalistiska misstaget.« Även om vi vet intuitivt vad som är gott, kan begreppet »god« inte analytiskt definieras. Enbart ostensiva (utpekande) definitioner är möjliga. Utan svårighet kan vi peka ut en handling och säga att den är god, men en uttömmande analys eller beskrivning av godhet är inte möjlig. Huvudverket *Principia Ethica* 1903 blev en inspirationskälla för 1900-talets metaetik.

Efter Hägerströms teoretiska destruktion av den juridiska rätten fundament, återupprättar nu Hedenius rättsmoralen till att överensstämma med det vanliga rättsmedvetandet, med hjälp av G. E Moores metaetiska resonemang. Värde-termer kan vara meningsfulla och sanna, även det saknas logiska samband. Vi vet vad det goda är även om en teoretisk analys inte kan bekräfta vardagstolkningen. Den är odefinierbar och logiskt ohållbar. I den sista delen av boken hävdar Ingemar Hedenius att »den enskilde bör tro, att de påståenden är sanna eller sannolika, som han lägger till grund för sina allvarsamt menade värderingar.«¹⁸ Budskapet är kärnan i den intellektualismens moral Hedenius lanserar, nämligen att teoretiska kunskapsteorier, oavsett filosofisk komplexitet och logiska relevans, inte kan användas om de leder till försvar för förtryck och diktaturer, d.v.s. att makt är rätt. I sitt angrepp på s.k. högre kunskapsteorier, sammankopplar han romantikens historiefilosofi, marxism och nazism, med logisk förvirring och intellektuell opportunist, en uppfattning som kom att bli den gängse inom svensk analytisk filosofi under de kommande decennierna.¹⁹

Ingemar Hedenius kom under sin långa professortid hålla Uppsala-filosofin i takt med tiden. Cambridge, Oxford och de amerikanska universiteten blev de nya filosofiska centrumen. När Herbert Tingsten blev chefredaktör för *Dagens Nyheter* 1946 rekryterades Ingemar Hedenius till att bli kontrakterad kulturskribent. De båda professorerna delade världsbild. De kommande årtiondena kom DN bli landets viktigaste debattforum och föra en kamp mot vad som uppfattades som obskyra

18. Hedenius. 1941, s. 143.

19. Citatet lyder: »Det [laborerandet med högre kunskapsteorier] härstammar från ett för marxismen och nazismen gemensamt stamträd, den romantiska historiefilosofien.« Hedenius 1941, s. 127

idéer och reaktionära institutioner som kyrka och monarki. Att den internationella politiken dominerades av det kalla kriget, kunde ingen DN läsare undgå. Tingsten företrädde ett odelat stöd för väst och de liberala demokratierna. Särskilt bekämpade han författare som Karl Vennberg och Artur Lundkvist vilka företrädde den s.k. tredje ståndpunkten. Den innebar att inte ta ställning vare sig för USA eller för Sovjet, något Tingsten betraktade som kryptokommunism.

Till skillnad från sina kollegor i USA, fortsatte fackfilosofen Inge-
mar Hedenius att leva som han lärde, d.v.s. att vara intellektuellt verk-
sam i offentliga media. Andra akademiska personligheter som Gunnar
Myrdal, Torsten Gårdlund, Jörgen Westerståhl, och Torgny Segerstedt
kombinerade motsvarande offentliga engagemang. Först med 1960-ta-
let och en ny vänster kom Hedenius att bli akterseglad av en ny genera-
tion av intellektuella. I media tog vänstern över, företrädd av författare
som Jan Myrdal, Sara Lidman, Jan Guillou, P. O. Enquist och Tingstens
efterträdare på DN; Olof Lagercrantz.

I stort sett hela Hedenius världsbild blev ifrågasatt av vänsterrörel-
sen. Den värdefria vetenskapssynen, den politiska liberalismen och
inte minst den analytiska filosofin blev satt under korseld. Stridsropet
mot den etablerade filosofin samlades i ett slagord: Krossa positivis-
men!

Den formallogiska inriktningen hade under 1960-talet kommit att
dominera svensk filosofi, främst i Uppsala. I Lund kom traditionen av
filosofi och intellektualitet att hållas vid liv på ett oväntat sett. 1964
blev Uppsala filosofen Sören Halldén professor i teoretisk filosofi. Han
var den första i Sverige att disputerar på en formallogisk avhandling
1949, *The Logic of Nonsense*. Men redan innan karriären stabiliserades
med en professor kombinerade han den filosofiska gärningen med det
intellektuella uppdraget. Böcker som *Universum, döden och den logiska
analysen* (1961), *Logik och moraliskt ställningstagande* (1962) förde ut
de filosofiska frågorna från seminariet till offentligheten. Det fortsatte
med *Handbok för tveksamma* (1968) *Försvarar vetenskapen det bestå-
ende* (1975) och en lång rad av böcker varav den senaste *Hur går det till
inom vetenskapen?* kom 2005.

Men andra samhällskrafter var starkare än Hägerström – Hedenius-

Halldéntraditionen. Traditionen från att använda filosofin som intellektuellt analysredskap i offentligheten ersattes av högt driven professionalism. Utvecklingen till forskningsuniversitet i USA och Sverige främjade en inomakademisk orientering. Det kalla krigets antikommunism ledde till ett avståndstagande från marxism, särskilt som den gjorde anspråk på att vara en vetenskaplig filosofi. Filosoferna ville distansera sig från dunkla ideologier som förklädda till kontinental filosofi ansågs hota vetenskapens autonomi och det objektiva a-politiska sanningssökandet. Den mediala offentligheten lämnades fri för antidemokratiska politiska ideologier och kontinental filosofi. Under Halldéns tid blomstrade filosofin i sin fackfilosofiska variant, men det intellektuella uppdraget flyttade trots Halldéns egna ansträngningar ut från Filosofiska institutionen. Den tidvis onyanserade studentretoriken drev filosoferna att ibland bli stumma dissidenter.²⁰ Filosofen blev en professionell specialist, svårbegriplig utanför facket. Kungshuset i Lundagård blev ett elfenbenstorn.

Avslutning

Hur kan vi tolka förändringarna som skedde inom svensk akademiskt liv och särskilt filosofi under efterkrigstiden? Under 1960-talet med vänsterrörelsen som katalysator blev det tydligt att universitetens etablissemang och den nya generationen gick i otakt. Den unga arga studentvänstern hävdade att teori och praxis hängde ihop. Men det är en förbisedd aspekt av 1968-rörelsen hur akademiskt och professionellt den nya generationen gick tillväga. I historikerna har den icke-akademiska bokstavsvänstern och slagorden fått skymma hur seriös och påläst 1968-generationen vid de svenska universiteten var. Zenit, Häftet för Kritiska Studier och andra tidskrifter tog upp det intellektuella uppdraget, att kritiskt granska marxismen och undersöka argumentets tyngd.²¹

Problemet med hur sambandet ser ut mellan olika kulturella arenor

20. Slutsats av intervju med Sören Halldén i en intervju, augusti 2005.

21. Intervju med Ingvar Johansson, juni 2005.

diskuterades ihärdigt under 1990-talet. För närvarande har diskussionen mattats, men problemet har inte kommit närmare sin lösning. I en tentativ summering, vad kan vi då säga om sambandets karaktär? Att hävda att det finns ett nödvändigt logiskt samband mellan den logiska empiricismens epistemologi och tidsandan är orimligt.²² Däremot är det rimligt att hävda att Galilei inte kunde vara aristoteliker; det skulle vara logiskt motstridande. Inte heller kan vi hävda att det finns ett kausalsamband, i så måtto att Wienpositivisterna, Axel Hägerström och Ingemar Hedenius antimetafysiska filosofier skapade ett antimetafysiskt modernistiskt samhällsklimat. Inte heller det omvända orsaksförhållandet gäller, att modernismen orsakade antimetafysiska filosofier. Hur ska vi då beteckna sambandet på ett meningsfullt sätt?

Ett förslag är att utgå från begreppet »kulturell mening».²³ Begreppet »kulturell mening» är användbart för begreppsliggöra det historiska förloppet. Det innebär att frilägga de associativa kedjorna i det valda kulturella sammanhanget. Historikernas uppgift blir att visa under vilka förhållande det blir möjligt att dela kulturell mening. Hur förenades den logiska positivismen och den analytiska filosofin, med ett modernistiskt credo som öppnade för filosofins samhällsengagemang? I Sverige från 1920-talet och framåt delade filosofin, företrädd av filosofer som Axel Hägerström och Ingemar Hedenius, gemensamma föreställningar om vetenskap och rationalitet med det övriga samhället som fanns företrädda i offentligheten. Dessa föreställningar hade inget deterministiskt över sig, men var heller inte godtyckliga. Ett traditionellt kors kunde inte bli en modernistisk ikon, men en svastika kunde användas. Inte heller är meningen fixerad för evigt. Den kulturella meningen i Hedenius filosofi förlorade sin kraft när 1960-talets radikalism ifrågasatte modernism och kapitalism. Halldén kunde inte ensam förnya filosofins samhällsrelevans.

Därmed vill jag avvisa att det filosofiska innehållet ensam avgör populariteten eller samhällsrelevansen. Först när modernismens framstegstro ersattes av marxistisk inspirerad civilisationskritik hamnade

22. Min framställning bygger på Galison 1996.

23. Ibid, s. 41.

de svenska filosoferna ur takt med tiden. Kontinental filosofi betraktas ibland som mer lättillgänglig än analytisk filosofi, i kraft av sina existentiella uttolkningar – trots sin notoriskt oklara skrivstil.²⁴ Det må så vara, men avgörande för populariteten är att den kontinentala filosofin företräds av intellektuella filosofer.²⁵ Den analytiska filosofins företrädare har med få undantag inte varit verksamma i den mediala offentligheten. Epistemologi och samhällsrelevans är inte automatiskt två sidor av samma mynt, som den kontinentala filosofins förespråkare hävdar. Epistemologin måste ingå i ett kulturellt meningsskapande sammanhang. Och den skapas på en offentlig scen av de intellektuella.

Litteratur

- Friedman, Michael. 1996. »Overcoming Metaphysics: Carnap and Heidegger«, Giere, Ronald N. & Richardson, Alan W. 1996. (eds.) *Origins of Logical Empiricism*. Volume xvi. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Fodor, Jerry 2004. »Water's water everywhere« I *London Review of Books*. Volym 26, nr. 20, 21 oktober.
- Foreign policy. www.foreignpolicy.com.
- Fuller, Steve. 2005. *The Intellectual*. Cambridge: Ikon Books.
- Galison, Peter. 1996. »Constructing modernism: Cultural Location of Aufbau. In Giere et al. 1996.
- Gieryn, Ronald N. 1996 »Wissenschaftliche Philosophie to Philosophy of Science« in Giere, Ronald N. & Richardson, Alan W. 1996. (eds.) *Origins of Logical Empiricism*. Volume xvi. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Halldén, Sören. 1949. *The Logic of Nonsense*. Uppsala: Uppsala universitetets årsskrift nr. 9/1949.
- Halldén, Sören. 2005. *Försvaret vetenskapen det bestående?* Stockholm: Thales.
- Hedenius, Ingemar 1941 (1963). *Om rätt och moral*. Stockholm: Wahlström och Widstrand.

24. Jerry Fodor 2004 diskuterar den kontinentala filosofins publika popularitet i *London Review of Books*, och kommer fram till att »something has gone awfully wrong« i den analytiska traditionen.

25. På *Foreign Policy's* nomineringslista av världens 100 ledande intellektuella är samtliga fransmän filosofer, utom en islamolog. De nominerade amerikanerna är en brokig skara, av 33 är 3 filosofer.

- Höög, Victoria. 1999. *Upplysning utan förnuft. Begär och frihet hos Thomas Hobbes, John Locke, David Hume och Montesquieu*. Stockholm/Stehag: Symposion förlag.
- Ishimatsu, Yuki. 2005. »The Earth from Above«. I *Berkeley News*, Fall Issue, Sept/Okt.
- Melzer, M. Arthur, Weinburger J, Zinman, Richard M. (eds.) 2003. *The Public Intellectual. Between Philosophy and Politics*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers. Inc.
- Nordin, Svante. 1983. *Från Hägerström till Hedenius. Den moderna svenska filosofin*. Lund: Doxa.
- Nordin, Svante. 2004. *Ingemar Hedenius. En filosof och hans tid*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Reisch, George, 2005. *How the Cold War Transformed Philosophy of Science*. Cambridge University Press.
- Stadler, Friedrich. 2003. »What is the Vienna Circle? Some Methodological and Historiographical Answers.« in *The Vienna circle and logical empiricism: re-evaluation and future perspectives*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishing.